

TRADICIJSKA KULTURA METKOVSKOG KRAJA

Manenica, Matija

Master's thesis / Diplomski rad

2014

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:172:161886>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-17**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

**SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET**

DIPLOMSKI RAD

TRADICIJSKA KULTURA METKOVSKOGA KRAJA

MATIJA MANENICA

SPLIT, SRPNJA 2014.

Odsjek za *Hrvatski jezik i književnost*

Hrvatski jezik i književnost

Kolegij *Hrvatska tradicijska kultura u europskom kontekstu*

TRADICIJSKA KULTURA METKOVSKOGA KRAJA

Studentica

Matija Manenica

Mentor:

prof. dr. sc. Marko Dragić

Split, srpnja 2014. godine

KAZALO

Uvod.....	3
1. Sveti Nikola.....	4
2. Badnjak.....	5
3. Božić.....	7
4. Sveta tri kralja	8
5. Nova godina	10
6. Maškare	10
7. Korizma.....	11
7.1. Veliki tjedan	12
7.2. Čuvari Kristova groba	14
8. Sveti Jure.....	15
9. Sveti Marko.....	20
10. Spasovo	21
11. Duhovi.....	22
12. Tijelovo	22
13. Rođendan svetoga Ivana Krstitelja.....	23
14. Prošnja.....	23
15. Vjenčanje.....	24
16. Rođenje djeteta.....	27
17. Krštenje	27
18. Sprovod	28
19. Bal	28
20. Igre	29
21. Odlazak u vojsku.....	30
22. Priče.....	30
22.1. Priče za strašit djecu.....	38
23. Poslovice	38
Rječnik	40
Zaključak.....	43
Sažetak	44
Summary	45

Izvori i literatura.....	46
Izvori	46
Vlastiti terenski zapisi	46
Popis kazivača:	46
Literatura	46

Uvod

U ovom radu riječ je o etno-filološkoj baštini Metkovića, moga rodnog kraja, i okolnih mjesta. Na ovom prostoru život je postojao prije rimske ere i seže u daleka ilirska vremena. Polja i ograde su nekad bile prekrivene vinogradima, stablima smokava, maslina, bajama, sijalo se i sadilo žito, krumpir, bob, duhan, kupus i drugo raslinje. Po obroncima brda „tumarale“ su ovce, koze, konji i volovi. Uz ovo bogatstvo nije nedostajalo i onog drugog u obliku društvenog života - plesovi, pjesme, igre, čestitanja, zajedničke molitve, odlasci u crkvu, veselje.

Danas se velik broj tih običaja izgubio, a i nema više zajedništva, sloge, solidarnosti kao što je nekad bilo. Živimo u vrijeme kada je novac postao važniji od svega i kada se njime može gotovo sve kupiti. Ipak, još uvijek postoje one oaze čija je vrijednost neprocjenjiva a to je upravo tradicijska kultura koja je stoljećima čuvana na onom istom mjestu gdje je i nastala – među pukom. U njenom središtu je stvarni život, pa nas kroz vrednote iz prošlih vremena priprema za budućnost.

„Ono što se kaže odleti u zaborav, ono što je napisano ostaje.“ Ova stara latinska poslovice nas upravo upozorava na važnost očuvanja i njegovanja kulturne baštine, koju su nam godinama prenosili naši preci.

Istraživati povijest i običaje vlastitoga zavičaja, slušati priče starijih, oživjeti sjećanja u cilju očuvanja tradicije je zaista jedno predivno iskustvo i upravo sam ovim radom željela prenijeti mali dio nematerijalnog bogatstva kojim sam okružena.

1. Sveti Nikola

Sveti Nikola je rođen u 3. stoljeću u Patari, u Maloj Aziji. Roditelji su mu bili kršćani, a stric nadbiskup u Miri koji ga je i zaređio. Kada su mu roditelji umrli, Nikola je razdijelio svoj imetak sirotinji. Iz Palestine se vratio u Miru, gdje je umro nasljednik njegova strica. Tako je svećenstvo za biskupa odlučilo odabrati onoga tko prvi ujutro uđe u crkvu. U rano jutro Nikola je pošao u crkvu i tako je izabran za biskupa u Miri. Umro je 6. prosinca 327. godine. (tada se obilježava njegov blagdan). Pokopan je u Miri. Zbog turskih osvajanja tijelo mu je 1087. godine preneseno u talijanski grad Bari gdje se i danas nalaze njegove relikvije.

Zaštitnik je djece, pomoraca, neudanih djevojaka, pekara, zidara, trgovaca, putnika, bolesnika, umirućih, siromašnih, a uz to je i zaštitnik Rusije.

U ikonografiji se obično prikazuje kao biskup s tri vrećice zlatnika ili s tri zlatne kugle, što predstavlja njegovo dobročinstvo. Ponekad se prikazuje sa sidrom ili s lađom u pozadini, kao zaštitnik mornara, a katkad s malim djetetom koje mu ljubi ruku ili s troje dječice što simbolizira zaštitništvo male djece.

Blagdan svetoga Nikole u katoličkoj tradicijskoj baštini karakteriziraju: darivanje djece, slavlja s procesijama, molitve, nikolinjski ophodi - obilaženje sv. Nikole u biskupskom ornatu s palicom i krampusa (đavola) s košarom, lancima, šibom i slično, da od doma do doma nagrade dobru, a kazne zločestu djecu. U čast svetoga Nikole Hrvati su sagradili mnogobrojna zavjetna svetišta. Pretkršćanskoga je podrijetla običaj spaljivanja barke na blagdan svetoga Nikole. Vjerovalo se da se tim činom udobrovoljavaju bogovi mora. Pepelom od spaljene barke posipa se paluba nove barke. Taj čin ima apotropejski karakter koji za cilj ima odvrćanje demonskih sila od ljudi, domova, stoke, štala itd.¹

Najsvečanija je procesija bila u Borovcima na blagdan Svetog Nikole, zaštitnika župe, a taj se običaj proteže i do danas. Na taj dan bi u Borovcima bila velika fešta. Dolazilo bi mnogo ljudi u goste, te bi domaćini i gosti prisustvovali svetoj misi. Sedam dana prije Svetog Nikole bi se slavilo sa zvonima tri put dnevno. *Navečer bi, uoči sveca, uz zvonjavu zvona pucali i mačkuli, prije i za vrime mise.* Na jarbolu bi se vijorila hrvatska zastava.²

¹ O tome više: Marko Dragić, *Sveti Nikola u katoličkoj tradicijskoj kulturnoj i filološkoj baštini*, HUM, časopis Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Mostaru, br. 5., Mostar, 2009., str. 35-58.

² Kazivač: Rosanda Kežić (rođ. Jerković).

2. Badnjak

Badnjak, Badnji dan, Badnjica, dan je uoči Božića. Taj je dan u folklornom pogledu najbogatiji i najraznovrsniji dan u hrvatskoj tradicijskoj kulturi. O etimološkom podrijetlu naziva badnjak izneseno je nekoliko teorija, a među njima su najčešće: Badnjak, badnji tumačeni su riječju *badanj* i po tome bi panj badnjak bio u svezi s drvom za badanj.³

U folklornom pogledu to je najbogatiji dan u hrvatskoj tradicijskoj kulturi, a po običajima, obredima i ophodima koji ga karakteriziraju može se podijeliti na: *Badnje jutro*, *Badnji dan* i *Badnju noć*. Badnjak je posebno radostan jer se iščekuje dolazak Božića. Karakteriziraju ga priprava hrane, škropljenje ukucana, domova, štala, stoke, njiva, voćnjaka, maslinika, vrtova, pčelinjaka, badnjaka blagoslovljenom vodom jer je ona prvi sakramental kojemu se davala najveća zaštitna uloga protiv demonskih sila. Zatim slijedi kićenje domova, dvorova, njiva, maslinika, voćnjaka zelenilom (bršljanom) i lovorovim grančicama, badnje pucanje, badnji krjesovi, slama; posipanje žitom badnjaka i onoga koji ga unosi; božićne svijeće; božićni bor; jaslice; post i badnja večera; večernja molitva; čekanje polnoćke; badnji ophodi; čestitanje; badnje zdravice te badnje koledanje.⁴

Od Badnjega jutra do Sveta tri kralja u središtu je zbivanja drvo badnjak. Paljenje badnjaka spominje biskup Martin iz Bracare u Španjolskoj (umro 580.god). Od davnina su badnjak palili drevni Rimljani, južnoslavenski narodi, te Englezi, Francuzi, Nijemci, Portugalci, Letonci i drugi. Najstariji spomen paljenja badnjaka kod Hrvata nalazi se u dubrovačkom Statutu Liber statutorum ciuitatis Ragussi iz 1272. godine. Kod gradišćanskih Hrvata badnjak se spominje već u 16. stoljeću.⁵

U hrvatskoj tradicijskoj kulturi dvije su vrste badnjaka. Jedna je kao grana hrasta (najčešće cera) kojoj nije lišće otpalo, a druga je vrsta badnjaka – klada, panj ili truplo stabla dugo od jedan do dva metra i debelo trideset do pedeset centimetara i dva manja komada drveta. U Dalmaciji, otocima i Istri to je bio najčešće panj masline ili česmne; u Lici, Slavoniji, Bosni i Hercegovini drvo cera ili hrasta. Cer i hrast su dugovječna drva i simboliziraju Božju vječnost. Ukoliko nema tih drveća badnjaci su bili od graba, bukve, kljena, javora, bora, smreke, smokve, trešnje itd.

³ Rihtman-Auguštin, Dunja (1995.), *Knjiga o Božiću, Božić i božićni običaji u hrvatskoj narodnoj kulturi*.

⁴ O tome više: Marko Dragić, *Drvo badnjak u kršćanskoj tradicijskoj kulturi*, Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, br. 1., Split, 2008., str. 67-91.

⁵ Marko Dragić, *Badnja noć u folkloristici Hrvata*, Croatica et Slavica Iadertina br. 6, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2010., str. 229-264.

Najčešće se pale tri badnjaka, ponegdje jedan, rjeđe dva, a na jugu Dalmacije onoliko koliko je muških glava u kući i k tome još za ono muško čedo koje će se roditi iduće godine⁶

Za tu bi se priliku obično sikli u brdu u šumi i donosili kući. U kuću ga je unosija starješina kuće i dok je on tom prilikom govoriya „Na dobro vam došla Badnja večer“, domaćica ga je skupa s badnjakom posipala šenicom, a ukućani odgovarali „I s tobom Bog daj zajedno“.⁷

Nakon unošenja badnjaka, po kući i ispod stola na kojem se blagovalo Božićnoj posipala bi se slama i čestitao Badnjak i Božić, te su se zdravičarskim tonom izricale želje za zdravom, rodnom i blagoslovljenom godinom. Uz unošenje i prostiranje slame vezuje se simpatički magijski obred, a koji se ogleda u tome što majka ili otac unoseći i prostirući slamu izvode glasove domaćih životinja, najčešće kao kvočka iza koje idu djeca pijučući, vjerujući da će tako biti mnogo piladi. Pokatkad djeca u slami svoj ležaj priprave kao gnijezdo vjerujući da će tako perad dobro ležati na jajima.⁸

Božićnoj slami se također pripisuju i apotropejske karakteristike. One za cilj imaju odvrćanje demonskih sila od ljudi, domova; stoke, štala; doprinos zdravlju i ljepoti; povećanje rodosti polja, livada, njiva, vrtova; liječenje bolesti. Neki apotropejski obredi imaju magijske poganske karakteristike, a neki su kristijanizirani. Apotropejski obredi u hrvatskoj tradicijskoj kulturi nalaze se u: adventskim, božićnim, novogodišnjim; maškarama; vukarskim, vučarskim; korizmenim, uskršnjim; jurjevskim; ivanjskim; i inim obredima. Podrijetlo je mnogih hrvatskih obreda u drevnim prekršćanskim mnogobožaćkim vremenima, i baština su iz pradomovine. U nekima se opažaju utjecaji praindoeuropskih, slavenskih, romanskih i drugih obreda. Kultni su u apotropejskim obredima: zelenilo, vatra, pepeo, izvorska voda i dr., a raznovrsna je njihova simbolika u hrvatskoj tradicijskoj kulturi. Najveći dio tih obreda prestao se izvoditi pedesetih godina dvadesetoga stoljeća, ali su kao i drugi usmenoknjiževni oblici, ostali u narodnom pamćenju.⁹

⁶ Marko Dragić, *Badnja noć u folkloristici Hrvata*, Croatica et Slavica Iadertina br. 6, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2010., str. 229-264.

⁷ Kazivač: Rosanda Kežić (rođ. Jerković).

⁸ Marko Dragić, *Badnja noć u folkloristici Hrvata*, Croatica et Slavica Iadertina br. 6, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2010., str. 229-264.

⁹ Marko Dragić, *Apotropejski obredi, običaji i ophodi u hrvatskoj tradicijskoj kulturi*, Croatica et Slavica Iadertina, br. 3, Sveučilište u Zadru, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Zadar, 2007., str. 369-390.

Ona se iz kuće iznosi treći dan Božića ili na blagdan Sveta tri kralja (6. siječnja) te se stavlja po granama voćki, maslina, ili se njome obavijaju ta stabla vjerujući da će tako biti sačuvana od bolesti i da će urod biti obilat. Uz božićnu slamu se, također, vezuju vjerovanja, na primjer, ispod stola svaki ukućanin izvlači po klas slame, a vjerovalo se da će onaj tko izvuče dulji, dulje i živjeti.¹⁰

Višestruk je značaj i božićnih svijeća u tradiciji Hrvata. Njima se odaje počast umrlim ukućanima. Njihovo svjetlo uresom je u badnjem bdijenju i simbolizira pobjedu svjetla nad tamom, dobra nad zlim. Božićnim svijećama pridaje se magijska moć, pa ih domaćica nedogorene često čuva za iduću godinu. Uz svijeće se vezuju i neka narodna vjerovanja: ako svijeće trepere, neće biti mira u kući; ako se svijeća ugasi, netko će umrijeti od ukućana, te ukoliko svijeća gori prema nekome, taj će, također, napustiti ovaj svijet. U mnogim su krajevima svijeće stavljanje u posudu napunjenu žitom. Tako se primjerice svijeće zabodene u žito, u livanjskom kraju nazivaju gobin; Visočki su Hrvati gobinom nazivali božićne svijeće i žito u rešetku oko kruha, dok su u Poljicima božićna slama i zelenilo kojim je okićen božićni kruh također nazivani gobinom.¹¹

3. Božić

Božić spada, zajedno s Uskrsom i Duhovima, među tri najveća kršćanska blagdana. Božićno vrijeme traje od Božića pa do blagdana Krštenja Gospodinova, a to je uvijek nedjelja iza Sveta tri kralja. Slavi se 25. prosinca.

U kršćanskoj predaji Božić je dan kada se slavi rođenje Isusa Krista, Božjega sina. Rodivši se *Mali Bog* daruje ljudima mir i veselje, napredak, boljitak, blagostanje. Božić je radostan i veseo događaj, a Isus svijeta *razveselitelj*.¹²

Posebice je bio veseo odlazak na polnoćku. U noćnoj tami na stotine upaljenih baklji osvjetljavalo je put do crkve, a ispred crkve je bila velika vatra. Zvonila su crkvena zvona i pucale mačkule. Pjevale su se božićne pisme posebice „*U sve vrime godišta*“ i „*Dvorani neba*“ :

¹⁰ O tome više: Marko Dragić, *Badnja noć u folkloristici Hrvata*, Croatica et Slavica Iadertina br. 6, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2010., str. 229-264.

¹¹ O tome više: Marko Dragić, *Badnje gobinjanje i kićenje u kulturnoj baštini Hrvata*, Bosna franciscana, XXI, 39, Franjevačka teologija, Sarajevo, 2013., str.63-75.

¹² Rihtman-Auguštin, Dunja (1995.), *Knjiga o Božiću, Božić i božićni običaji u hrvatskoj narodnoj kulturi*.

*„Dvorani neba
Proniješe glase narodom
Isus se rodi,
Spasenje plodi porodom.*

*Betlem je mjesto
U kom čisto Ditešce
Rodi se za nas
Otkupi da nas, Janješce.“*

Cure bi u crkvu nosile voće, a mladići rakiju.

Božićni dani su se slavili i provodili u veselju sve do Bogojavljenja kada je prestajalo pjevanje božićnih pisama.¹³

4. Sveta tri kralja

U hrvatskoj je tradiciji golemo značenje blagdana Sveta tri kralja.. Bogojavljenje ili Sveta tri kralja se zvalo „Vodokršće“ jer bi tada fratar krstio vodu u velikim posudama, te su seljani uzimali svetu vodu i nosili je kućama. Vjerovali su u njezinu veliku moć, a škropljenje svetom vodom se vršilo u mnogim neprilikama i opasnostima¹⁴

Badnjak koji se stavljao na Badnju večer da malo gori s ostalim drvima dogorio bi na Tri kralja što je značilo da su božićni blagdani završili. Toga dana iz kuće se iznosi i božićni bor.

Blagdan karakteriziraju: blagoslov vode, škropljenje blagoslovljenom vodom bez koje hrvatska kršćanska obitelj na Sveta tri kralja ne smije biti. Blagoslovljena voda čuva se do idućega Vodokršća u kućama, kojom će domaćin u određene dane i po potrebi škropiti ukućane, stoku, stvari i imanje. Škropljenje je obred kojim svećenik ili biskup škropilom, a domaćin, domaćica ili drugi tko od ukućana grančicom, na primjer, hrasta, bora ili jele, prskaju blagoslovljenom vodom osobe, stvari, domove, štale, dvorišta, vrtove i sl., s namjerom da se očiste i da se od njih odagnaju demoni. Obred je drevnoga porijekla i nalazi

¹³ Kazivač: Josip Kežić.

¹⁴ Isto.

se u mnogim religijama (lustracija). U kršćanskoj civilizaciji obred škropljenja u sakramentu krsta postoji od samih početaka. U narodu se još naziva *kršćena* i *sveta voda*.¹⁵

Sveta tri kralja također karakteriziraju i usmene lirske pjesme (vjerske i svjetovne); maskirani ophodi zvjezdara. To su uglavnom bili đaci ili mladići koji su nosili Zvijezdu od papira s pet ili sedam krakova. U nju su stavljali jednu ili dvije svijeće i na dugoj motki je nosili. Do četrdesetih godina dvadesetoga stoljeća bio je običaj u Slavoniji da i tri istočna kralja idu. Tri bi se mladića kao tri kralja obukli, jedan ili dva kao anđeli, jedan kao Bog, a jedan kao vrag, zatim jedan kao Eva i još jedan kao Adam. Odišla su im bila urešena i dragocjena. Idući kroz sela i varoši, pjevali su pjesme. Zvjezdari su skupljali darove. Obred se održavao i u tridesetim godinama dvadesetoga stoljeća.

Uz zvjezdare su karakteristični i koledari. Koleda označava skupno pjevanje muške djece, mladića pa i odraslih ljudi, te djevojaka i žena koji bi za svoje pjevanje po kućama ili ispred njih, tražili nekakav simboličan poklon kao npr. suhe šljive, orahe, jabuke, slatkiše itd.; Obredi koledara i zvjezdara prepleću se ponajviše po repertoaru pjesama koje su izvodili. Među njima su pjesme vjerskoga i svjetovnoga karaktera. Motivski je svijet tih pjesama raznovrstan.

Zanimljivi su običaji gradišćanskih Hrvata bili na blagdan Sv. tri kralja ili nekoliko dana prije ili nekoliko kasnije. Po selu je išla školska mladež u dobi od deset do četrnaest godina, razvrstana u skupine po tri dječaka. Bili bi obučeni kao kraljevi staroga vijeka. Svaki je na glavi imao zlatnu krunu napravljenu od papira. Jedan je u ruci držao zvijezdu načinjenu od drveta, a njezino su držalo dječaci skupa stezali.

Blagdan karakterizira i blagoslov kuća, kao i apotropejski obredi koji baštine podrijetlo iz drevnih pretkršćanskih vremena, a prema sačuvanim podacima i po pripovijedanju kazivača, izvodili su se do pedesetih godina dvadesetoga stoljeća.¹⁶ Tako je kod Slavonaca, kao i kod drugih Slavena uoči Vodokršća bio obred kupanja u obližnjim rijekama. Vjerovalo se da onaj koji se okupa cijele godine neće oboljeti od šuge. Također se vjerovalo da je to najbolji lijek protiv kuge. Oni koji se ne bi kupali umivali su se u obližnjim rijekama. Na blagdan Sveta tri kralja iznosi se ugljen, pepeo i nedogorjeli badnjak i ostavlja u vinogradu ili voćnjaku ili masliniku i sl. i služi kao zaštita od nevremena i za uspješniji rod. Vjerovalo se da se uoči Bogojavljenja oko ponoći otvori nebo. Onaj tko bi to vidio bio je sretan jer bi mu se ispunile sve želje koje zaželi u tim trenutcima.

¹⁵ O tome više: Marko Dragić, *Sveta tri kralja u hrvatskoj tradiciji*, Crkva u svijetu 2007, br. 1, 1-192, Split 2007, str. 96-117.

¹⁶ Isto.

5. Nova godina

*Na staru godinu bi cila obitelj išla u crkvu. Svećenik bi prvo zahvalija na njoj i svemu šta nam je dragi Bog da, i ono dobro, a i ono loše. Nastavija bi obred, a kada bi otkucala ponoć poškropija bi nas sve blagoslovljenon vodon, te bi zaziva Boga da nas usliši, da nam polja rode, da nam da zdravlje i sriću, da nas zaštiti od rata, gladi, bolesti. Isto bi tako molija i za putnike, mornare, bolesnike, i za cili hrvatski narod. Spomenija bi i umrlu braću i sestre pa bi se skoro svi rasplakali na njegove riči. Iza mise bi svi ostali vani, čestitali bi jedni drugima i govorili bi: „Na dobro vam došla Nova godina“.*¹⁷

6. Maškare

Folklorno kazalište sinkretizira različite oblike narodnog stvaralaštva od glazbe i plesa, likovne umjetnosti do usmeno-književnih oblika. Taj je žanr narodne umjetnosti drevnoga postanja, a o čemu svjedoče i arheološki nalazi ilirskih kalupa za odlijevanje maski u Daorsonu kod Stoca (4. ili 3. st. prije Krista). Podrijetlo folklornoga kazališta seže u pretkršćanska vremena. Arheološke iskopine svjedoče postojanje maskiranih ophoda još u antičko-ilirskome vremenu. Svrha pokladnoga folklornoga kazališta je apotropejska. Uz pokladno vrijeme vežu se različita narodna vjerovanja. Razdoblje od Očića (Oci nebeski) do Čiste srijede narod naziva *mesoija*. Sveta tri kralja (6. siječnja) označavaju svršetak božićnih blagdana, a od (7. siječnja) do Čiste srijede, razdoblje je poklada ili karnevala (krnjeval). Intenzivni pokladni običaji i događaji traju nedjelju, ponedjeljak i utorak, pred Pepelnicu (Čistu srijedu). U ta tri dana se gostilo i obilno jelo, posebno u utorak navečer pred korizmu jer je većina ljudi postila sve do Uskrsa. Te dane narod naziva: Velike poklade ili Završne poklade.¹⁸

U nedjelju prije poklada i na same poklade išlo se u mačkare. Bile su to skupine po desetak mladih ljudi (samo muškarci) prerušenih u žensku odjeću.

Tu su obvezno bili „did i baba“, maskirani u stare osobe, nešto više zastrašujućeg izgleda. Did bi obično na glavi ima volovske roge i zvono oko vrata, ali i na drugim dijelovima tijela. On bi na razne načine maltretirao babu, koja se pokušavala braniti.

¹⁷ Kazivač: Josip Kežić.

¹⁸ O tome više: Marko Dragić, *Velike poklade u tradicijskoj baštini Hrvata*, Croatica et Slavica Iadertina, 8/1, Zadar, 2012., str. 155-188.

Ostali sudionici su se zvali „cure“ i bili su obučeni u žensku odjeću. Na glavi su imali ženski rubac, a preko lica džepnu maramu. Jedan od maškara je nosio veliku košaru u kojoj je sakupljao jaja i slaninu. Nosili bi i jabuku u koju bi im ljudi zabadali sitne pare. Uz zvonjavu *didovih* zvona, raznih čegrtanja i zbornog pjevanja izazivali bi znatiželju. Kasno uvečer bi kod već unaprijed dogovorenog domaćina pekli jaja i slaninu. Pijući i veseleći se pazili su da ne prijeđe pola noći kad nastupa Čista srijeda sa svojim strogo određenim postom i nemrsom.¹⁹

Maškare hodaju po selu, ali i po susjednim selima. Običaj je bio, a ostao i danas da domaćin na čija vrata dolaze maškare časti, danas uglavnom novcima, a prije uglavnom jajima, šećerom, brašnom, rakijom, mesom. Pohod svakom domu bio je prava mala kazališna predstava. Maškare su bili svojevrсни animatori, šalili bi se, pjevali, zadirkiivali domaćine, dakle svrha nije bila da ih se samo vidi i daruje. Za dar su morali imati i primjeren scenski nastup. Društvo koje bi to skupljalo davalo je materijal svojim domaćicama. One bi spremale, pite, kolače, pečenja. Društvo bi se skupljalo u nečijem podrumu ili magazini da bi se proveselili i počastili. Maškare Pokladnog utorka nazivale su se adžijama. Kažu znali bi se strašno namaškariti i izgledati jako opasni, dominantni, biti u crnom, s rogovima i repovima, podsjećati na vraga.

7. Korizma

Korizma je vrijeme u kojem čovjek, odnosno društvo, simbolično „umire“ kako bi se, u kršćanskom smislu, pripravili za duhovnu obnovu, što je prvi i osnovni cilj korizmene pripreme prema tumačenju Crkve. Osnovna obilježja korizmene pripreme su: čišćenje, post, ozbiljnost i tuga manifestirani u tamnijoj odjeći, suzdržavanju od plesanja, veselja i zabavljanja, te u odgađanju sklapanja braka. U crkvenoj je sferi izrazito povećan broj pobožnosti i molitava.

Čišćenje je počinjalo već na Pepelnicu ili Čistu srijedu kojom započinje razdoblje korizme. Jedno od bitnih pučkih obilježja korizme je i nemrs koji se pogotovo prije štovao tijekom cijele korizme. Ne odoljeti iskušenju mesnoga jela u korizmi bilo bi sramotno i izdajnički.²⁰

Taj dan se nije smjelo mrsiti, strogo se postilo, te išlo u crkvu. Prvo bi svećenik izmolio kratku molitvu, a onda bi poškopio pepeo blagoslovljenom vodom. Iza toga bi svi

¹⁹ Zapisala sam 2010. god. u Borovcima. Kazala mi je Rosanda Kežić (rod. Jerković).

²⁰ Čapo-Žmegač, J. (1997.) *Hrvatski uskrсни običaji, Korizmeno-uskrсни običaji hrvatskog puka u prvoj polovici XX. stoljeća, pučka pobožnost, zajednica.*

jedni iza drugih išli prema njemu u tišini gdje bi on napravio križ na čelu od pepela i govorio: „*Siti se da si prah i da ćeš se u prah pritvorit*“. Naglašava se da budemo ponizni u vremenu koje slijedi i da se promijenimo i pokajemo za svoje grijehе.²¹

Korizma traje 40 dana do isključivo Mise Gospodnje večere na Veliki Četvrtak, pa joj otuda i naziv četrdesetnica. Ona nas uvodi u otajstva Velikog tjedna koji započinje s nedjeljom Muke Gospodnje - Cvjetnicom.

Korizmeni dani su od davnine bili dani posta i nemrsa, te se kroz to vime nije ilo meso. Postovi i nemrsi su se strogo poštivali, a starije žene su na strogi post gladovale od jutra do navečer, što bi se reklo od „zvizde do zvizde“. Pile bi samo vodu. Pred Uskrs su svi članovi obitelji išli na ispovijed i pričest.²²

7.1. Veliki tjedan

Na *Cvitnu nedilju* bi se ujutro svi umivali u cvijeću. Nosili bi maslinove grane na blagoslov, a iza toga bi išli u procesiju. Kad bi došli doma stavili bi grane kraj raspela ili uz neku svetu sliku, a ostatak bi se odnio u polje ili u štalu.

Na Veliki četvrtak, Božji grob uređuju mještani i/ili časne sestre i crkveni službenici. Grob se uređuje cvijećem, proklizalom pšenicom koja simbolizira blagostanje i zemaljsko izobilje, a u euharistiji označava euharistijski kruh. Zrnje žita je euharistijski simbol Kristove ljudske naravi. Veliki četvrtak bi se proveo u molitvi kako bi odali čast Isusovoj mucu a i kako bi se očistili od grijeha.

Zanimljivo je da se baš u Metkoviću do danas održao običaj pranja nogu. Dvanaest momaka sjedne na oltar i svećenik im, koji je ulozi Isusa, pere noge. Nekoć su se i zvona vezala na Veliki četvrtak nakon pjesme Slava Bogu, te bi se umjesto njih u crkvu pozivalo čevrtaljkaма.²³

Veliki petak je dan muke Gospodina našega Isusa Krista. To je jedini dan u godini kada Crkva ne slavi euharistijsku žrtvu, slavi se samo liturgija riječi.

²¹ Kazivač: Rosanda Kežić (rođ. Jerković).

²² Isto.

²³ O tome više: Marko Dragić, *Metkovska pasionska baština*, Hrvatski neretvanski zbornik 6/2014, Društvo Neretvana i prijatelja Neretvana u Zagrebu, Zagreb, 2014., str. 229-247.

Na Veliki petak je post. U crkvi nije bilo ni cvijeća, svijeća ni križa. Pjevala se Muka Kristova, puzalo u crkvi na koljenima i ljubio križ uz pjevanje „*Puče moj što učini tebi i u čemu ožalosti tebe, odgovori meni*“. Viđeniji ljudi iz sela čuvali su Isusov grob.

Danas je običaj da se na Veliki petak ide u procesiju. Metkowska je specifičnost što je u procesiji uvijek tajanstveni Šimun Cirenac koji nosi zavjetni križ koji je ovisno od odluke zavjetnika nekad bio pun pijeska. Šimun najčešće ide bos, a može biti svaki župljanin koji se zavjetovao nositi križ i koji se prijavio kod župana. Župan je obvezan čuvati identitet Šimuna koji bi u procesiji bio obučen u crnu haljinu s kapuljačom preko glave. Radi mnogobrojnih zavjetnika, na red nošenja križa ponekad se čeka i pet-šest godina.²⁴

Velika subota je bila dan tišine i molitve. Svi bi na večer išli u crkvu na bdijenje. U ponoć bi se upalile sviće i svjetla te bi se zapjevale uskrsne pisme.

*„Uskrsnu Isus doista
U ranu zoru uskrsnu,
Aleluja, aleluja, aleluja, aleluja.*

*U ranu zoru uskrsnu,
u slavlju naš Otkupitelj.*

*Kad sunca prvi sinu trak,
tad raspade se grijeha mrak.*

*I anđeo nam navijesti
spasenja tu vijest veselu.“*

Također bi i poslije tri dana bez zvonjenja zazvonilo zvono koje objavljuje uskrsnuće Isusovo „*I uskrsnu kao što je rekao, aleluja*“.²⁵

U Borovcima su se kao i ostalim selima bojila jaja sa *korubinon* od kapule koja bi pustila boju, te bi jaja bila crvenkasta ili smeđa. Žena koja je bila strpljivija stavljala je

²⁴ Isto.

²⁵ Usp. Marko Dragić, *Sveto trodnevlje u duhovnoj baštini bosansko-hercegovačkih Hrvata*, Muka kao nepresušno nadahnuće kulture, *Passion as an Inexhaustable Source of Inspiration for Culture*, br. VI., Pasijska baština Bosne i Hercegovine, *Passion Heritage of Bosnia and Herzegovina*, Zbornik radova VI. Međunarodnog znanstvenog simpozija Zagreb-Sarajevo, 2008., Zagreb, 2010., str. 212-249.

cvjetove od maslačka ili listove djeteline na jaje, zatim bi stavila čarapu preko jaja koju bi zavezala i tako bi se kuhalo u vreloj vodi sa *korubinon* od kapule.

*Takva su jaja bila lipša i traženija. Najviše su se radovala dica koja su se jajima tucala i čije bi jaje ostalo čitavo bija je pobjednik i dobija je razbijeno jaje od protivnika. Kuvana jaja, krv i kozletina su se nosili na Veliku subotu na blagosov, te je na Uskrs svaki član obitelji izija komad te blagoslovljene rane. Svaka cura od petnest do pedeset godina ako se nije udala morala je donit frataru za Uskrs brime drva. Ako neka ne bi donila ta drva proklamo bi je fratar sa oltara. Uskrs je uvik bija bogat pićen i ićen iako se drugih dana slabo hranilo. Kolača nije bilo samo su se pekli uštipci.*²⁶

7.2. Čuvari Kristova groba

Tradicija čuvanja Kristovog groba duboko je ukorijenjena u hrvatsku crkveno-pučku tradicijsku kulturu, a izrasla je iz liturgije. U Velikom trodnevlju iznimno važnu ulogu u donje- neretvanskom kraju imaju upravo čuvari Kristova groba koji se nazivaju – *žudije*.

Prema povijesnim podacima taj obred u Župu svetoga Ilije u Metkoviću donio je davne 1857. godine Ante Gluščević iz Loreta iz Italije.²⁷

U stara vremena Gospodinov grob je čuvalo dvanaest stražara i razvodnik. Na Veliki četvrtak grob bi se počeo čuvati u podne, kada bi se zavezala crkvena zvona i čuvao bi se do završetka obreda na večer. Preko noći ga ne bi čuvali jer bi se crkva zatvarala, pa bi straža opet počinjala na Veliki petak ujutro i trajala bi cijeli dan.

Obred Velikog Petka bi počinjao Gospinim plačom popodne u tri sata. Za vrijeme Plača, kad bi župnik rekao: "*Udrimo Barabana, branimo Gospodina!*", narod bi stao udarati po zidovima šibama koje su se donosile od kuće. Za vrijeme obreda bi bilo toliko svijeta da bi po nekoliko stražara moralo praviti red u crkvi. Na Veliku subotu straža je počinjala ujutro oko šest sati i nastavljala se dok ne zazvone crkvena zvona. Obred se dopunio čuvanjem cijelu subotu.

Uskrsna misa bi počela već u osam navečer i trajala bi do deset, kada bi zazvonio *Slava Vični*, i tada su stražari padali i već se slavio Uskrs. Na vratima crkve stražarima bi se

²⁶ Kazivač: Rosanda Kežić.

²⁷ O tome više: Marko Dragić, Čuvari Kristova groba u crkveno-pučkoj baštini Hrvata, *Ethnologica Dalmatica*, Etnografski muzej Split, vol.17., Split, 2009., str. 5-32.

davala uskrсна jaja jer je toga dana bio blagoslov hrane i pića. Tako je po starom običaju proslava Uskrса započinjala već u subotu.²⁸

U Metković je, kao što sam maloprije navela, običaj čuvanja groba donesen 1857. godine, te se otud proširio po neretvanskim župama. S vremenom, svaka je župa iznjedrila svoje obrede tako da se danas ti obredi međusobno razlikuju po svojim specifičnostima. U gornjoj Neretvi (od Metkovića, Zažablja do Krvavca) čuvari Kristova groba su *žudije* i obučeni su u odore rimskih vojnika. U donjoj Neretvi (od Opuzena do mora) donedavno su čuvari bili odjeveni u mornarske odore s drvenim puškama

Vidonjske žudije 1932. godine osnovali su Joko Jurišin i Joko Ilić - Joktur. Tada ih je bilo šest i nisu imali zapovjednika među sobom. Žudijom su mogli biti samo članovi župne bratovštine i njihovi sinovi. Žudije su se prema odori dijelili na tri skupine. Ljubičasta odora pripada župljanima iz Vida, a crvenu i žutu svake druge godine naizmjenice su nosili župljani Vida i Pruda. U početku su stražarili neprestano za vrijeme Svetoga trodnevlja, a danas stražare u tim danima za vrijeme obreda. Čuvanje Isusova groba započinje, kao i u drugim mjestima, na Veliki četvrtak iza *Glorije*.²⁹

Na Uskrсни ponedjeljak se tradicionalno se u Republici Hrvatskoj održava Smotra žudija (od 2000. godine) Sudjelovalo je oko četiri stotine žudija iz dvadeset dvije župe iz Dalmacije među kojima su bili i Nikole Biskupa iz Metkovića, kao i Svetoga Stjepana Prvomučenika iz Opuzena, Gospe od Snijega iz Vida, Svetog Ante Padovanskog iz Komina, Presvetoga Trojstva iz Rogotina, Gospe Karmelske iz Bagalovića.

8. Sveti Jure

Sveti Jure jedan je od najštovanijih svetaca u kršćanstvu, a njegov kult iznimno je raširen u hrvatskoj kulturnoj baštini. Podrijetlom je iz plemićke obitelji. Otac mu je bio rimski vojnik, a nakon očeve smrti je s majkom otišao u Palestinu gdje je postao vojnikom. Veoma je rano postao kršćaninom i zbog svoje vjere došao u sukob sa zapovjednom strukturom u vojsci. Prigodom jedne sjednice Vojnoga vijeća car Dioklecijan iznio je plan prema kojemu je trebao uništiti kršćane, čemu se Juraj usprotivio. Dioklecijan ga je podmićivao i obećavao časne položaje u zamjenu da se odvrti od kršćanstva, a ako odbije slijedi mu mučenička smrt. Tako je i bilo. Pri mučenju je bio veseo što je začudilo i njegove krvnike. Još su se više

²⁸ O tome više: Marko Dragić, Čuvari Kristova groba u crkveno-pučkoj baštini Hrvata, *Ethnologica Dalmatica*, Etnografski muzej Split, vol.17., Split, 2009., str. 5-32.

²⁹ Isto.

začudili vidjevši da nije ostao mrtav. Našli su ga s potpuno zacijeljenim ranama, što je mnoge pogane obratilo na kršćanstvo.³⁰

U narodnoj je tradiciji sveti Jure zaštitnik od teških bolesti: bolesti s jakim grčevima, visokom vrućicom, padavicom; ratara, pastira, konja i ostale stoke, zemlje, usjeva, zelenila; pogibelji na vodi. Bio je zaštitnikom križara, vojnika, ratnoga konjaništva i svih obrta u vojne svrhe. Djevojke i žene svetoga Juru štiju kao zaštitnika od napasnika. Svetome Jurju narod se preporuča za zaštitu od zmija i vještica.

U folklornom smislu Jurjevo je uz Badnji dan najbogatiji dan u godini. Neki od jurjevskih običaja, obreda, vjerovanja i proricanja pretkršćanskoga su podrijetla, a u nekima se prepleću pretkršćansko s kršćanskim

U tradicijskoj baštini katolika i muslimana koristili su se nazivi Veliki Jurjevdan koji se slavio 23. travnja i Mali Jurjevdan koji se slavio 6. svibnja. Na Jurjevsko navečerje, a ponegdje i na Jurjevo, započinjalo je prvo paljenje krjesova preko kojih je mladež preskakala vjerujući da će tako do idućega Jurjeva biti zaštićena od groznice. Jurjevske su obrede pratile narodne igre i pjesme u kojima su raznovrsni mitski, ljubavni i vjerski lirski motivi.

Po narodnom vjerovanju na blagdan svetoga Jure priroda se budi, ali i zli duhovi. Stoga su se škropili ukućani, kuće, štale, stoka, košnice, dvorišta i druga imanja. Vjerovalo se da će biti lijn onaj koji se kasno ustane i da će kasniti cijelu godinu ako ne ustane na Jurjevo jutro prije izlaska sunca. Polovicom 19. stoljeća slavonska mladež umivala se prije izlaska sunca u jutarnjoj jurjevskoj rosi. Vjerovalo se da se tek na Jurjevo može slobodno kupati jer je zimi đavao u vodi i da bi lako mogao koga u svoje menđele uhvatiti, u vodu zavući i utopiti. Opće je mišljenje bilo da svakoga utopnika đavao u vodi sveže.³¹ Jurjevske su obrede pratile narodne igre i pjesme u kojima su raznovrsni mitski, ljubavni i vjerski lirski motivi. Po svom su postanku poput ostalih obrednih pjesama veoma stare, ali su do naših dana u sebi sačuvale mitske elemente.

Blagdan Svetoga Jure karakteriziraju i ljubavna proricanja. Tako su se sadile određene biljke, primjerice, dva pera luka koja su privezivana raznim koncima. Vjerovalo se da će se djevojka udati na onu stranu na koju se nagne određena biljka.

Do danas se sačuvao ophod Zelenog Jurja. Mladići koji su sudjelovali u jurjevskim ophodima zvali su se jurjaši, jurjevčani, đurđari, Đure, a djevojke koje su bile sudionicama u tim ophodima nazivane su jurjašicama. Zeleni Jura bi plesao u krug, poskakujući poput

³⁰ O tome više: Marko Dragić, *Sveti Juraj u tradicijskoj baštini Hrvata*, Croatica et Slavica Iadertina, Vol. IX, No, 9/1, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2013., str. 269-313.

³¹ Isto

medvjeda. Oko njega su u krug plesali mladići iz pratnje i pjevali da će polje roditi kuda Jure prođe, te od gazdarice tražili darove: dinar-dva, vino, jajce-dva, sira. Sve su vrtlarice dobivale grančicu iz kite ili koša i stavljale ih među zelje, kelj ili korabicu da im bolje rodi. Od zelenila kojim je bio prekriven Zeleni Juraj bilo je dopušteno otkinuti dio grančice za koju se vjerovalo da ima apotropejske karakteristike te da će ukućane, i njihovo imanje štititi od demona, ali i povećavati plodnost. Jurjaši su u svakom domu koji bi ih darovao ostavljali komadić zelenila koje su domaćini kasnije ostavljali u kući, štali, vrtu, polju i sl. vjerujući da će tako odvratiti demonske sile. Pokatkad se nosila samo kao kapa od zelenila, ponegdje su jurjaši bili okićeni zelenilom, a negdje se nosila poveća grana ili motka na koju su bili privezani šareni trakovi ili trobojnica, crveni rubac, ukrašen ručnik. Na vrh grane ili motke ponekad se stavljala jabuka. U tim slučajevima ophodnici su zelene grančice. Zeleni je Juraj imao, najmanje, dvojaku apotropejsku ulogu: svojim je izgledom želio potaknuti vegetaciju, ali i odagnati zle duhove.³²

U tradicijskoj kulturi Hrvata usmenom komunikacijom sačuvane je versificirana legenda:

*Oćemo li jednu zapjevati,
od staroga fakta i zemana.
Veseli se Bosno slavna,
koja si no na glasu odavna.*

5. *Eto tebi lijepo proljeće,
Jurjev danak iđe
i još će ti ljepša radost doći,
koju će ti Jurjevdan donijeti,
tebi nosi ugodne darove.*

10. *Tiha rosa zeleni livada
i još će ti ljepša radost doći,
koju će ti Jurjevdan donijeti.
Kod Širen grada bjeloga,
tu zeleno jezero bijaše,*

15. *tu nemili zmaj prebivaše.
Od naglosti pram gradu iđaše,*

³² O tome više: Marko Dragić, *Sveti Juraj u tradicijskoj baštini Hrvata*, Croatica et Slavica Iadertina, Vol. IX, No, 9/1, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2013., str. 269-313.

iskakaše gradu na bedeme.

Pa padaju mrtve na stotine,

al' od tuge i nevolje one,

20. *grad mu dade mita i darove:*

na dan ovcu i mladu djevojku,

ne gledajuć ucviljenu majku.

Ako njemu mita ne dadoše,

on skakaše gradu na bedeme

25. *i padaju mrtve na stotine.*

Sav se Širen redom obredio,

pa je redak kralju dolazio,

da on dade ćercu jedinicu,

koja tješe biti za kraljicu.

30. *Kad se kralj dobro naplakao,*

lijepo svoju ćercu obukao

i dao joj širensku gospodu,

da je vode preko bila grada.

Djevojka je i od sebe lipa,

35. *mlađena je i visoka lipa.*

Kad su bili nasred polja ravna,

tu se grozno skupa naplakaše,

pa gospoda natrag pobjegoše,

a djevojku cvileć ostaviše.

40. *Buduć Jure, roda viteškoga,*

što pogubi zmaja ognjenoga.

Božju je pomoć zazivao:

"Božja pomoć, gizdava djevojko."

Ona njemu rukama odgovara:

45. *"Bjež odatle, neznani junače,*

sad će izać zmaj proždera,

iz onog zelenog jezera,

pa će t' sa mnom prožderat zajedno."

Govori joj vojvoda Jurko:

50. *"Muč, ne boj se, gizdava djevojko."*

- I još joj reče vojvoda Jurko:
"Oćeš moju viru virovati,
mojim se krstom pokrstiti,
ja ću tvoga zmaja pogubiti,
55. ja ću tebe od njeg izbaviti.
Oćeš moju viru virovati
i mojim se krstom pokrstiti."
"Kad su tebi to dala nebesa,
kad moreš činiti takva čudesa,
60. ja ću tvoju viru virovati
i tvojim se krstom pokrstiti."
Istom oni u riječi biše,
zmaj nemili jezero zamuti,
u naglosti prema njima ide.*
- 65. A da vidiš vojvode Jurke,
ne izmiče junačkoga oda,
pa povika Isus i Marija.
Bojnim kopljem zmaja ubio,
pa je svilen pas otpasao,
70. pa je tude on zmaja svezao.
Pojas dade gizdavoju djevojci,
ljuta zmaja da vodi u ruci.
Kad su preko polja išli,
ranjen zmaj zviždi straovito,*
- 75. Jure viče tanko glasovito:
"Pokrsti se, o Širen kralju
i prevari akarona svoga,
priznaj kripost Boga istinoga."
"Vidim Jure tvoje hrabrosti
80. i da imaš nebeske kriposti."
I krsti se nasrid bila grada
i s njim vojske dvadeset iljada.
Sve se krsti što u gradu biše
i pravom se Bogu pokloniše.*

85. *Kralj ga vodi u svoje dvorove,
da mu dadne velike darove.
Al' mu Jure dara ne htjedoše.
"Dajem ti prsten s ruke svoje,
pristojan je te desnice tvoje*
90. *i evo ti draga ćerca moja,
neka bude zaručnica tvoja.
I evo ti pola kraljevstva moga,
mala plaća dostojanstva tvoga."
Al' mu Jure dara ne htjedoše,*
95. *već mu Jure vako govorio:
"Ti obori, sve idole stare,
pa sagradi crkve i oltare.
A ja idem od mista do mista,
propovidat viru Isukrsta."*
100. *Tere Jure u Perziju ode
i on mnoge obrati narode
i obrati gospoju kraljicu,
Aleksandru rimsku cesaricu
i podnese vele muke dosta*
105. *i krv proli za svog Isukrsta.
A mi da smo zdravo i veselo,
da pjevamo, da se veselimo,
sve u strahu Boga velikoga.³³*

9. Sveti Marko

Sveti Marko je bio Židov koji je slijedio Isusa i prihvatio kršćanstvo. Svetoga Marka se na slikama obično prikazuje s krilatim lavom jer on naglašava snagu uskrsnuća i

³³ Marko Dragić, *Sveti Juraj u tradicijskoj baštini Hrvata*, Croatica et Slavica Iadertina, Vol. IX, No, 9/1, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2013., str. 275.-277.

savladavanja smrti. Njemu se utječe protiv nepripravne smrti te za dobro vrijeme i dobru žetvu.

Na svetog Marka u proljeće bi išla procesija iz Borovaca u Nova Sela. U crkvu bi se za blagoslov nosio luk i sabljak. *Onda križaj taj luk i sabljak i daji ovčan i kozan jer se virovalo da ih onda zmija neće ujist. Fratar bi uz to blagoslovija i polje, brdo i ljude koji su tu bili. Molio se sveti Marko da zaštiti od nevrimenta, munja i tuče.*³⁴

10. Spasovo

Uzašašće je blagdan koji se slavi četrdeset dana nakon Uskrsa, uvijek četvrtkom, a obilježava Kristov uzlazak u nebo, koji je tim uzašašćem spasio čovječanstvo. Zato se taj blagdan zove i Spasovo. Uzašašće u hrvatskoj kulturnoj baštini karakteriziraju spasovski ophodi, zvani križari i križarice.

O hrvatskim crkvenim običajima svjedoči fra Đuro Rapaić 1762. godine u djelu *Svakome pomalo iliti predike nediljne* u kojemu piše da su se procesije održavale ponedjeljkom, utorkom i srijedom uoči Uzašašća, te su se ti dani zvali Križevi dani.³⁵

Ophodi križara o križarica su karakteristični za Slavoniju, gdje bi pastirice i pastiri uvečer uoči Spasova priredili križ od lakšega drveta, okitili ga cvijećem i vijencem od različitoga cvijeća ubranoga po livadama, brdima i dolinama. Straža bi noću čuvala križ, a jutrom su se okupljale skupine križara i križarica koji su među sobom birali dvojicu za gazde i njima bi pridodali dvije gazdarice. Oni bi nosili križ, a za njima bi išla djeca. Pjevali bi prigodne pjesme namijenjene domu i pojedinim ukućanima u njemu, a za svoje pjesme bi dobili darove kao npr. brašno, mlijeko, sir, vrhnje, maslac, mast itd.³⁶

U metkovskom mjestu Dragoviji, uvečer pred Spasovo, služile su se svete mise protiv vukova, te se taj dan zvao *Vučindan*. Polovicom dvadesetoga stoljeća u brdskim metkovskim krajevima narod se većinom bavio stočarstvom. U brdskom dijelu župe pojavili su se vukovi i pravili su mještanima velike štete. Ni lovci, ni hajke na vukove nisu mnogo pomagali. Narodu dojadilo te se utekoše zagovoru sv. Ivana Krstitelja, svojega zaštitnika. Tada su se mještani Dragovije dogovorili sa svojim župnikom don Franom Begom kako će učiniti zavjet da uoči Spasova na Dragoviji bude zavjetna sveta misa s nakanom da Bog očuva njihova stada od

³⁴ Zapisala sam 2010. god. u Borovcima u Neretvanskoj krajini. Kazala mi je Kata Ereš (djev. Manenica) rođena je 1926. godine u Borovcima.

³⁵ Milovan Gavazzi, *Godina dana hrvatskih narodnih običaja*, III. izdanje, Hrvatski sabor kulture, Zagreb, 1991., str. 63-70.

³⁶ O tome više: Marko Dragić, *Spasovo u hrvatskoj tradicijskoj baštini*, Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet, Sveučilišta u Splitu, Split, 2009., str. 205-228.

vukova. Kako su se dogovorili, tako su pred Spasovo i učinili. Misa je bila, ne samo tu godinu nego je od tada misa uoči Spasova na Dragoviji svake godine. Od tada vukovi više nisu klali ovce. Misa se služi i sada, kad ovaca gotovo i nema.³⁷

11. Duhovi

Duhovi su blagdan koji nema određen datum, kao ni Uskrs, pa ga možemo nazvati i *pomičnim blagdanom*. On se slavi pedeset dana nakon Uskrsa i njime završavaju uskršnji blagdani. Taj dan su svi Isusovi učenici bili zajedno. Odjednom se s neba začuo šum, digao se silan vjetar i napunio kuću u kojoj su apostoli sjedili. Pokazali su se razdijeljeni jezici kao od vatre i na svakog učenika je sišao po jedan. Napunili su se Duha Svetoga i počeli govoriti različitim jezicima “kako im je Duh Sveti davao govoriti”. Budući da su Židovi toga dana obilježavali Pedesetnicu u Jeruzalemu je bilo mnoštvo naroda različitih narodnosti. Mnoštvo je bilo zbunjeno kada su čuli apostole kako govore njihovim jezicima. Neki su im se čak i rugali misleći da su se napili. Zatim je Petar ustao rekao da se ispunilo obećanje proroka Joela: “Izlit ću duha svojega na svako tijelo.” i da je Isus, kojeg su razapeli, oživio od mrtvih i uzdignuo na nebesa gdje je primio Duha Svetoga i izlio ga, “kao što svi vi vidite i čujete (...)”. Mnoštvo ga je pitalo što im je činiti, a Petar im je rekao da čine pokoru i pokrste se jer će tako primiti Duha Svetoga i spasiti se. Tada ih se tri tisuće pokrstilo i to je bio rođendan Kristove Crkve.³⁸

12. Tijelovo

Tijelovo je najsvetiji katolički blagdan, jer je uspomena na dan kad je Isus s učenicima slavio posljednju Pashu. Slavi se u četvrtak poslije svetkovine Presvetog Trojstva, deveti četvrtak nakon Uskrsa. Tim blagdanom slavi se spomen na ustanovljenje Euharistije na Veliki četvrtak, kada je Krist ljudima ostavio sebe samoga: Tijelo, Krv, dušu i božanstvo. Počeo se slaviti u 13. stoljeću, a u 14. stoljeću proširio se na cijelo zapadno kršćanstvo.

³⁷ Isto.

³⁸ O tome više u: Marko Dragić, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (fakultetski udžbenik), Filozofski fakultet Split, Split, 2007.

U starija vremena bi se na Tijelovo, poslije velike mise, formirala procesija koja bi prošla kroz cijelo selo. Prozori su se kitili cvijećem, vezovima i maramama.³⁹

13. Rođendan svetoga Ivana Krstitelja

Sveti Ivan Krstitelj je kršćanski svetac i propovjednik čiji se blagdan slavi 24.lipnja. U narodnom vjerovanju širom Europe vladalo je uvjerenje da biljke koje bi bile prikupljene o ivanjskoj noći imaju čudesna ili ljekovita svojstva. Paljeni su krjesovi, a vjerovalo se da oni štite od zlih duhova za koje se mislilo da slobodno lutaju uokolo dok se sunce opet vraćalo na jug. U kasnijem se razdoblju držalo i da se vještice te noći okupljaju kako bi se sastale sa zlim silama. Tako su krjesovi imali zadatak zaštititi ljude, stoku i urod od svih nedaća.

Večer prije Svetog Ivana bi mladići ošli u šumu i usikli bi drva za potpalu. Za to vrime bi starije žene spremile stolove i na njih bi stavile suvih kolača, bajama, malo vina da se svi počaste. Pridvečer bi se upalija krijes. Prije priskakanja vatre je bila molitva Sv. Ivanu da podari sunca kako bi polje rodilo i dalo plodova da se ima za ist. Zapivala bi se i koja pisma, zaigralo kolo, a onda bi započelo priskakanje vatre. Muški bi se uvijek takmičili koji će više priskočiti, a neki bi čak i zapeli za drvo, pa bi bilo i krvavih kolina. Kada bi se plamen malo smanjija ženske bi stale jedna iza druge i priskakale bi uz vrisak. Bojale su se da im vatra noge ne oprži. Dok bi priskakali svi bi ti govorili: „Od Ivana do Ivana da nam noge ne izgore“, ili „Od Ivana do Ivana da nas ne zaboli glava“! Stariji svit bi se uputija doma dok bi mlađarija još ostala do zore.⁴⁰

14. Prošnja

Cure bi se obično udavale poslije osamnaeste godine života, a momci bi se u pravilu ženili poslije povratka iz vojske. Djevojke i mladići su se obično iz daleka pogledavali ali nisu smili nikako nasamo. Slali su poruke jedni drugima preko treće osobe, te su počinjali *ćosat*.

³⁹ O tome više u: Marko Dragić, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (fakultetski udžbenik), Filozofski fakultet Split, Split, 2007.

⁴⁰ Zapisala sam 2010. god. u Borovcima u Neretvanskoj krajini. Kazala mi je Rosanda Kežić (rođ. Jerković).

Kad je ljubav uznapredovala mladićev ćaća bi s još jednim prijateljem *otiša u kuću divojke radi njene prošnje za svoga sina. Kad bi divojka pristala, zaručili bi je za momka koji bi joj nakon toga darova zaručnički prsten. Obično bi za misec dana uslidilo vinčanje. Prije vinčanja bi župnik kroz tri uzastopne nedilje s oltara kod mise čita proloncije kazivajući narodu da se taj i taj momak kani ženit s ton i ton divojkon, te ako bi neko zna da postoje neke zakonske ili druge prepreke dužan je pod smrtni grij to javit svome župniku.*⁴¹

15. Vjenčanje

Vjenčanje se obavljalo nedjeljom za vrijeme mise, a škrinja s mirazom udavače išla bi dan prije, u subotu. Tada bi se iz kuće djevojčinih roditelja u okićenim seljačkim kolima i s okićenim konjima vozila ta škrinja s njezinom dotom i stvarima ko što su posteljina, tkane vunene torbe išarane raznim bojama, čarape, terluci, vanculeti i rupci u kuću budućeg muža.

U nediljno jutro svatovi bi ošli po mladu u njezinu dotadašnju kuću di bi se priredila marendna, a posli toga se išlo na vinčanje u crkvu. U svatovima su uz mladence bili i vinčani kumovi, rodbina te prijatelji mladenaca. Sveukupno petnest - dvadeset osoba. Išlo se pješke a svaki je svat na jaketi ima grančicu ružmarina. Mladenke su bile u bilin vinčanicama a na vinčanje ih je vodiya jedan od njiovih diverova. Njima bi narod piva:

*„Gun, gun pustite mi ruku,
odoše mi goveda
preko brda golema.
Nema niko za njima
nego muva i obad
i Nikola i Vidak
i divojka ljeljana.
Nosi kitu nevena
da zakiti divera,
diver konja voda
opanci mu klapaju,*

⁴¹ Zapisala sam 2010. god. u Borovcima u Neretvanskoj krajini. Kazala mi je Kata Ereš (djev. Manenica) rođena je 1926. godine u Borovcima.

*obojci mu padaju,
sindžiri mu zveče
njega cure neće“*

Poslije vjenčanja svatovi bi odveli mladu u kuću njenog muža. Na kućnom pragu dočekala bi je svekrva, mladenka bi poljubila kućni prag i svekrvu koja bi je zatim uvela u kuću. Putem kuda je prolazila svatovska povorka seljani bi iznosili bukliju s vinom. Odmah poslije podne počelo se s objedom i nastavljalno se slavlje do jutarnjih sati. Mlada bi kroz tu noć dijelila darove prisutnima. Muški koji je imao naziv „čavo“ bio je zadužen za uveseljavanje gostiju. On bi uvijek držao zdravice:

*„De stanite da se veselimo
i da jednu pismu zapivamo
Da se ode pečenica vari,
da se druga na loparu ladi
I da pleše kolo divojaka
i da stoji cvrka uštupaka
I da čaša po družini hoda
Kad bi ona ko barilo bila,
moja bi je družina popila. Akobogda!*

*Daj mi se napiti toga rujna vina
što ga je donila moja bajna vila!
Napijmo ovu prvu
u zdravlje domaćina,
za njegov rod i porod,
za njegove u polju težake,
u gori čobane,
na putu putnike,
na moru mornare
i domu domare.
Akobogda!*

*Da im bude na busu busato
i trsu trsato,
na klasu klasato
i stasu stasato,
na gumnu stog,
u toru rog,
u kući puna vreća,
a na srcu dobra sreća.
Akobogda!*

*Ovu ćemo drugu za naše mladence
i ljubav dugu. Akobogda!*

*A ovu treću svima nama
za dobru sreću. Akobogda!*

*Na granu je ptica sjela
ispružila rep
iz kljuna joj voda teče,
ispod repa med,
Pij društvo pij,
na tebi je red,
ova čaša s medom
neka ide redom
Grcaj, grcaj, grcaj,
grcaj crko od crkvaca!
Grcaj, grcaj, grcaj,
grcaj crko od crkvaca!“⁴²*

⁴² Zapisala sam 2010. god. u Borovcima u Neretvanskoj krajini. Kazala mi je Kata Ereš (djev. Manenica) rođena je 1926. godine u Borovcima.

16. Rođenje djeteta

Dolazak na svijet novog člana uvijek je bio radostan događaj. Noseća se žena nije naročito čuvala od rada i napora sve do poroda, i obično je obavljala sve svoje redovite poslove.

Porod se obično obavljao u kužini, a u hladnom godišnjem dobu bi se obavljao na sukancu jer bi na njemu bilo toplije. Obavljala ga je starija žena koja je tomu bila vična. Bilo je i slučajeva da je žena radila negdje na polju čuvajući koze i ovce i iznenada bi došlo do poroda djeteta. Onda bi ona dijete odnijela doma u traverci.

Da bi se proslavija sretni trenutak u obitelji i da bi se nova majka malo pokripila dolazila bi rodbina u pode donoseći darove. Dica su se ranila isključivo majkinim mlikom, i sisala su više godina. Tek rođeno dite se smištalalo u bešiku. Ispod dna je imala pribijene letve da bi se mogla njiat i tako uspavljivat dite. Ono se povijalo dugačkin povojon na način da su ditetove noge bile priljubljene jedna uz drugu, a ručice su bile postavljene uz tilo i tako povijeno dite izgledalo je kano „štruca kruva“. Pralo se je u škipu, u panju drveta izdubljenoj posudi.⁴³

17. Krštenje

Žena bi četrdeset dana nakon što bi rodila dijete sama otišla u crkvu. Čekala bi fratra.

On bi molija nad njon, ona bi obećala da će krstit dite i da će ga odgajat u kršćanstvu. Da će ić s njin na misu i molit se dragom Bogu. Iza toga baba bi nosila dite na krštenje. Majka nije smila uć u crkvu nego bi sidila ispred nje. Fratar bi onda doša, izmolija se nad diteton i tek bi onda majka mogla uć unutra. Fratar bi polija dite sveton vodon i onda bi išli doma. Napravili bi ručak samo za obitelj. Posli toga bi došli susjedi i donili bi ditetu neki poklončić, al uglavnom bi donosili domaći kruv ili neki kolač jer se onda nije ni imalo vele para.⁴⁴

⁴³ Zapisala sam 2010. god. u Borovcima. Kazala mi je Rosanda Kežić (rođ. Jerković).

⁴⁴ Isto.

18. Sprovod

Smrt umrlog se oglašavala zvonjenjem kod crkve bilo muškim ili ženskim zvonom, prema tome o kome se spolu radilo. Po noći bi muškarci sjedili oko umrlog i to se nazivalo čuvanje mrtvacu. Obvezno je gorila svijeća voštanica ili uljni lumin.

U sprovodu su sudjelovali samo muškarci, putem bi se molilo Boga za pokoj duše umrlog. Žene su za umrlim „nabrajale“, odnosno kroz javni glasni plač nabrajale dobrotu i dobra djela umrloga. Poslije pokopa jela se „daća“. Jelo se obično sastojalo od kuhanog pršuta ili nekog drugog suhog svinjskog mesa, te kuhane kozlovine ili ovčetine, a služilo se i vino.⁴⁵

19. Bal

Jednom mjesečno se održavao bal. Cure bi ti se obukle najljepše što bi mogle, sjedile bi oko *krisa* i onda bi ih muškići gledali i polako bi im prilazili i pitali ih za ples. One bi pošle plesat ako im se udvarač sviđa, a ako im se ne sviđa onda bi ostale sjediti, čekale bi drugog. Svi bi se skupili u kolo i plesali i pjevali skoro cijelu večer. Djevojke bi uvijek u kolu zapjevale:

*„Bile su tri sestrice,
sve tri od ljubavi
Najlipša bila Marija,
najlipše vozila
Po moru vozila,
prsten izgubila
Rukice k nebu skupila,
Bogu se molila
O predobri Bože moj
daj da nađem prsten svoj
Da mi se opet povrati
ljubljeni dragi moj
Oj dragi ljubljene
u kojoj si dubravi*

⁴⁵ Zapisala sam 2010. god. u Borovcima u Neretvanskoj krajini. Kazao mi je Josip Kežić.

*Napiši jedan listak ti
o našoj ljubavi“*

ili

*„Neretvansko ravno polje
di se šeće zlato moje.*

*Kud se šeće da se šeće,
al' večeras doći neće.*

*Neretvansko ravno blato,
dođi k meni, moje zlato.*

*Dođi k meni pod prozore
pa me ljubi sve do zore.“*

Polako bi momci nosili djevojci koja im se baš sviđa poklon. Nakon pola godine bi bar jedan muški zaprosio u tom kolu dok se plesalo svoju djevojku.⁴⁶

20. Igre

Lopte nije bilo. Igrali bi se štapiman. Uzeli bi mali kljis njega bi naoštrili i onda bi paljom po njemu udarali. I kome bi više kljis odletija bija bi pobjednik. Isto bi tako napravili od drveta ko buću onda bi je štafon ubacivali u rupu koju bi iskopali. Kraj rupe bi sta drugi igrač i branija štafon da buća ne upadne u nju. Ako ubaciš buću dobivaš bodove, i ko bi skupija pet bodova bija je pobjednik. Ali najviše smo igrali igru „Tovar gre“. Svi bi ti sili u krug, jedan ćući zatvorenih očiju, a jedan upire prstom na sve. I tako redom. I kad ovaj što ćući kaže „zaveži ga tu“ igra staje i on daje neku osudu tome na kome je stalo.

⁴⁶ Zapisala sam 2010. god. u Borovcima u Neretvanskoj krajini. Kazala mi je Kata Ereš (djev. Manenica) rođena je 1926. godine u Borovcima.

Volili smo igrati i „Pogodi ko“. Brojalicom bi odredili kome ćemo staviti vanculet na oči, a ostali bi stali u krug. Taj s vanculetom je treba pipanjem po glavi pogoditi ko je to. Ako bi pogodila ostali bi prominili mista, a ako ne potezali bi ga za uši.

Muški su se natjecali u bacanju kamenja različite veličine. Manje bi bacali iz ruke, a veće s ramena.⁴⁷

21. Odlazak u vojsku

Mladiće sa dvadeset godina je čekala vojna obaveza koja je trajala od dvije do četiri godine. Kad bi odlazili u vojsku večer prije bi se svi skupili oko ognjišta i obitelji i prijatelji i susjedi.

Njiovi ćaće i didovi bi in pričali kako je njima bilo. Ohrabivali su ih i govorili in kako su ponosni na njih i da idu i osvitlaju obraz obitelji ciloj. Ako bi se tin momcima sviđala neka divojka pred svima bi je pita za vjernost i oće li čekat dok se on vrati iz vojske, a onda se udat za nj. Nakon odlaska u vojsku čekajući svoga dragoga divojke bi pivale:

*„Divojka je sve po redu klela,
prvu kletvu od Zadra počela
Zadre grade daleko na moru
kunem tebe ja u ranu zoru.
U tebi mi dragi provodi vrime
u Marini prokleta joj ime.
Bez dragana tri godine dana,
osta sama , tužna rasplakana.“⁴⁸*

22. Priče

⁴⁷ Zapisala sam 2010. god. u Borovcima u Neretvanskoj krajini. Kazala mi je Kata Ereš (djev. Manenica) rođena je 1926. godine u Borovcima.

⁴⁸ Zapisala sam 2010. god. u Borovcima u Neretvanskoj krajini. Kazala mi je Kata Ereš (djev. Manenica) rođena je 1926. godine u Borovcima.

Usmene narodne priče su anonimni književni tekstovi prenošeni usmenim putem. Ne postoje u stalnom obliku, narodni pjevač ili kazivač podložan je različitim utjecajima, ali se oslanja na ustaljena izražajna sredstava. Te priče su zapravo najstarija vrsta književnosti koje imaju najveću zaslugu u očuvanju hrvatskoga nacionalnoga i vjerskoga identiteta.

Kralj Norin

Kralj Norin je živija na Kuli Norinskoj, i on je ima ćurlu od gudina, a uši od kozlina i njega je bilo sram ić vanka. On je dao naređenje da ga je dolazio od svake kuće po jedan brijat, onda bi ga pogubija, tako da ne kaže drugomu. I dolazi red jednog samca, u majke sina, i ona je kukala, žalila je, umisila pogaču sa mlikon iz svoji prsiju i poslala kralju na dar, ne bi li izmolila milost da ga ne pogubi. I on je doša k njemu, i dava mu tu pogaču, i kralj je počea da ide, i bila mu je pogača previše slatka. Kralj ga pita kako može biti tako slatka. Onda on njemu sve ispriča kako mu majka zamisila svojin mlikon za milost njemu, i onda mu je oprostija život. I strogo mu je zapritija da ne smi nikomu kazati. I on je iša ko čoban uz ovce, uz živo, i on je trpija i trpija, i sve mu na jezik dolazilo da bi kaza nekome, taki je isan, jelte, da ne može trpit, mora kazati prijatelju. I on je iskopa rupicu u zemji, i prignija se, i šapnija zemji, i sve njoj kaziva što on ima. Kroz nekoliko vrimenta nikla trava, ko trstika, neki opet kažu vrba, onda su čobani s nožićiman pravili svirale, i kad je zasvirala, ona svira:

U našega kraja od Norina

Glava od gudina,

A uši od kozlina.

On je to čuo di ti čobani sviraju i skočija je u vodu, i kako su stari pričali – na Kuli je skočija, na Krvavcu se okrvavija, na Opuzenu se opuza, kako u Kominu, sad ne znam.

I tako da je otiša u more, i niko ga više nije vidija.⁴⁹

Pisma ti ide vako:

⁴⁹ Zapisala sam 2010. god. u Borovcima. Kazala su mi Josip Kežić i Rosanda Kežić (rođ. Jerković).

*Legenda je od davnina
starog grada od Norina
što dubina sad ga krije
ko da nikad bija nije.*

*Još od Grka to je staro
tu je tekla rika Naro.*

*A i Rimu eto zgone
kamen slaže pored vode
bili grad tu izgrade
pa im sedam kralja dade
i svakom munita se znade
a zadnjem ne osta profila
jer ne ima zdrava tila
jer bješe pusta rugoba
i čudan svat ljudskog roda*

To van je živa istina

*U tog kralja od Norina
glava je od gudina
a uši od kozlina
oči su ka buke
a zubi mu od ćuke
a navr' svoje ružne glave
rogove ima prave*

*Tako nedilju je svaku
mora brijat silnu dlaku
zato nalog dade svima
mlad ga momak brijat ima*

Po kraljevskoj tako želji

*od svake je obitelji
za jednu nedilju dati
sina da mu dlaku krati*

*Tako momci dolazili
al' se domu ne vraćali
nalog svoj odradili
i životom ga platili*

*Domu se ne vratili
jer im glave skratili
silna mladost tako strada
usrid tog Norina grada*

*Da se ne zna tad istina
o gadnom kralju od Norina
nit' je čovik, nit' živina
nit' je zvir, a nit' ljudina*

*Tako nedilja crna posta
jer majka bez sina osta
mračna tajna, sila jaka
nesta sela i momaka*

*Dođe red jedinca sina
brijat kralja od Norina*

*Zakuka mu tužna mati
zar će sina tako dati
pa se bidna mislit stade
kako riješit svoje jade*

*Puče tako nova zora
bilom dvoru ić' se mora*

*ljubi majka sina svoga
sina svoga jedinoga*

*U majčinskome svome plaču
poče misit mu pogaču
suzom svojom je namoči
ter joj misa' mudra skoči
Škropit će je svojim mlikom
svojom se izljubit dikom
blagoslov mu božji dati
da se sinak doma vrati*

*I molit se svim svetima
da opet vidi svoga sina
molit će se svakog trena
uslišit će se molba njena*

*Krenu sinak put Norina
bilog grada iz davnina
krenu brijat svoga kralja
što mu glava ništ' ne valja*

*Kada dođe u zidine
pripade se od istine
ko ukopan sinak stade
ružna glava puna brade*

*Al' nalog vršit valja
skidat dlaku ružna kralja
rekoše mu što će činit
nakon svega – glavu skinit*

*I svrši momak al' ne plače
tad sjeti se on pogače*

*uz blagoslov svoga kralja
zadnji obrok pojist valja*

*Baš ko zadnje sinak jede
slatko guta svi ga glede
i kralja intrigat stalo
mlado momče – daj mi malo*

*Dade momak od pogače
srce stade lupat jače
a kralj kuša pa se smije
'vako nešto proba nije*

*Za života kraljevskoga
bolje nešto nije proba
a 'rana mu se razna daje
al' ovo danas – ne zna šta je*

*Vala sinko ovo valja
dostojno je mene kralja
reci sinko dok nije kasno
zašto j' ovo 'vako slasno ?*

*Njemu momak odgovara:
ne triba tu samo dara
čarolija tu se stvara
moje majke iz njedara*

*Njeno mluko slasnost daje
mili kralju - eto šta je
mada nismo skupa rasli
mi smo isto mluko pasli*

Tad prozbori ta rugoba

*ne smin ubit brata svoga
ima problem na vidiku
jer mi smo braća sad po mliku
Pustit ću te živa smista
al' ne smiš kazat' nikom ništa
da zlatna kruna od Norina
na glavi je od gudina
Kad na jezik dođu riječi
svojom voljom ti ih spriječi
drži tajnu za života
da ne stigne me sramota*

*Ako ikad dotle dođe
da te tajna tol'ko glođe
da bi srcu olakšao
zemlji da si prišapljaio*

*Zahvali se momak tada
što će izać' izvan grada
zavjet dade kralju tečno
da će tajnu čuvat vječno*

*Doma ništa priča nije
majci tajnu vješto krije
tako puno dana prođe
onda silna stiska dođe*

*Mora nekom sve izreći
počinje ga tajna peći
u zemlji rupu tad probuši
u toj rupi tad se oduši
crnoj zemlji sve izreče
strašnu tajnu što ga peče*

*I pogleda prema gradu
pa se vrati svome stadu
sačuvana je istina
strašna kralja od Norina*

*Tako prođe neko vrime
pa su nikle tu trstine
a čobani od njih čine
svirale za pisme fine*

*I zasvira jedna tako
novu pismu čudnu jako
što se dosad čula nije
usrid vale nikad prije*

*Tad polete njene note
sve utihnu od grozote
čobanovi plešu prsti
eno kralja ružno krsti*

*Da je ružan ko u priči
na živinu više sličī
nijedna mat' od davnina
ne imaše takva sina
Pisma leti priko gora
pusti' polja, sve do mora:*

*U tog kralja od Norina
glava je od gudina
a uši od kozlina
oči su ka buke
a zubi mu od ćuke
a na vr' svoje ružne glave*

*rogove ima prave ...*⁵⁰

22.1. Priče za strašiti djecu

*Stariji bi ljudi uvijek plašili dicu. Plašili su ih sa vilama, vješticama, mrtvacima. Tako su ti mene ko malu strašili sa vukozlakom. Rekli su da je to veliko, dlakavo čudovište s velikim zubin koje čeka malu dicu i pojede ih. Uvik kad san se vraćala sama doma trčala bi kako me noge nose da me on ne bi uvatija i plakala bi. Tako su isto pričali o Mačiću. To je malo dijete koje je umrlo bez krštenja i onda bi rekli da se diga iz groba, i da svaku večer čeka na zidiću dicu. I ko bi tute proša da bi ga on čapa i odnija u grob sa sobom. Svi su ti se toga bojali. Niko nije ni spava normalno od straha.*⁵¹

23. Poslovice

Poslovice su kratke i vrlo sažete misaone cjeline, koje u vidu savjeta i pouke, iskazuju istinu o životu i čovjeku, proisteklu iz iskustva. U njima je koncentrirano narodno, viševjekovno iskustvo u svakodnevnim međuljudskim odnosima. One održavaju duh čitavog naroda.

Nema debele kokoši za male pare.

Ako je priša nije sudnji dan.

Ako laže koza ne laže rog.

Gledaj u oči ako si prav.

Ima i nad popon pop.

Ne fali mačku dok ne uvati miša.

Jedna mu je na srcu, a druga na jeziku.

Kad govoriš istinu ne moraš pamtit šta si reko.

⁵⁰ Zapisala sam 2010. god. u Borovcima. Kazala mi je Rosanda Kežić (rođ. Jerković).

⁵¹ Zapisala sam 2010. god. u Borovcima u Neretvanskoj krajini. Kazala mi je Kata Ereš (djev. Manenica) rođena je 1926. godine u Borovcima.

Ko prije divojci njegova divojka.
Vlastiti teret je od olova, tuđi od perja.
Zapiši na list kupusa pa dadni kozi.
Ditetu koje šuti majka sise ne daje.
Svako djelo doć će na vidjelo.
Sam si se sveza, sam se i odriši.
Što popuješ kad pop nisi.
Ko nema stida sramom se ponosi.
Ko pita taj ne skita.
Svak svoje brime nosi.
Ne daj ludom štap u ruke.
Muko moja priđi na drugoga.
Gladan čovik nema stida.
I najdeblje drvo izgori.
Ide krov od sedan kora.
Kad ovca bleji zalogaj gubi.
Kako siješ tako ćeš i žet.
Ne daji ludom štap u ruke.
Oštra kosa travu kosi.⁵²

⁵² Zapisala sam 2010. god. u Borovcima u Neretvanskoj krajini. Kazala su mi Rosanda Kežić (rođ. Jerković) i Josip Kežić.

Rječnik

B

Barilo - manja bačva u kojoj se držala rakija ili vino

Bešika - kolijevka

Bidna - bijedna

Buklija – vrč

Č

Čatrinje – bunari

Čoban – pastir

Ć

Ćaća – otac

Ćapati – uhvatiti

Ćosati - ljubovati

Ćuko – pas

Ćurla – glava

G

Gumno -livada

I

Ila – jela

Intrigat – zainteresirati

Isan – čovjek

K

Kljis – malo zaoštreno drvo

Korubina kapule - kora

Kužina - kuhinja

L

Lopar - drvena daska na kojoj se izvlačio kruh ispod peke

M

Mačkule – ručni topovi koji bi se punili barutom. Njima se pucalo uglavnom za neke svečane prilike

NJ

Njihat - njihat

O

Obojci- vrsta uloška za opanka

Opanci- vrsta obuće ručno rađena od kože

P

Palja – veće drvo koje bi služilo kao palica kojom bi se udarao kljis

Podi – pohodi, posjeti

Pokripiti - dobiti snagu

Proklamati – proklinjati

Proloncije - napovijedi

R

Ranilo - hranilo

S

Sabljak – oštra, visoka trava

Sikli – sjekli

Sindžir – lanac od željeza

Sukanca - vunena ručno rađena prostirka

Š

Šenicom – pšenicom

T

Terluci - vunene papuče

Traverca – pregača

U

Ujist – ujesti

V

Vanculeti - marame za glavu

Vičan - imati iskustva

Vukozlak – vukodlak

Zaključak

Na temeljima svoje prošlosti gradi se bolja i sretnija budućnost. Poznavanje svega što je jedan narod doživio i proživio u svojoj prošlosti osnova je za napredak u njegovoj sutrašnjici. Naša je povijest osebujna i bogata, tegobna i poštena, te sve ono što se da i može treba otrgnuti zaboravu. Današnje vrijeme, samim time i društvo u kojem živimo, pruža uistinu puno blagodati, ali istovremeno uzima danak. Nitko od nas nije toga svjestan. Prepuštamo se žurbi i jednoličnoj svakodnevnici gubeći tako ono što nas čini ljudima, što nas povezuje jedne s drugima, ono što nam daje osjećaj pripadnosti i duhovne povezanosti. Gubimo naše običaje. Naši stari nisu bili pismeni, ali su svoje priče, doživljaje, šale prenosili usmenom predajom. To ih je povezivalo. Njihov govor je spomenik prošlosti koji nam ostavljaju u naslijeđe a mi smo ga ispustili iz ruku zaokupljeni uvijek drugim beznačajnim stvarima, umjesto da budemo ponosni na bogatstvo koje posjedujemo.

Važno je imati na umu da je tradicijska kultura važna sastavnica nacionalnoga i kulturnog identiteta naroda i čovječanstva, i dok imamo nju imamo i čuvamo zaista smo bogati.

Ovim radom sam i ja pokušala doprinijeti očuvanju bogatstva moga rodnog kraja i nadam se da sam u tome i uspjela.

Sažetak

U ovom radu pokušala sam prenijeti mali dio običaja grada Metkovića i okolnih mjesta, kao što su procesije koje su najsvečanije bile za vrijeme blagdana svetoga Nikole, koji je ujedno bio i zaštitnik župe u selu Borovci, odlaske u crkvu za Božić gdje bi svi suseljani iza mise zajedno pjevali i častili se. Zatim bi dolazilo korizmeno vrijeme kada su svi bili ustrajni u postu i nemrsu kako bi dostojno dočekali Uskrs.

Uz te običaje vezane za velike kršćanske blagdane opisala sam i druge običaje vezane za svakodnevni život kao što je udvaranje momaka djevojkama koje se obično odvijalo uz krijes, gdje bi se održavao i bal, zatim prošnju nakon koje bi uslijedilo vjenčanje uz najbližu rodbinu, rođenje djeteta koje je bilo najradosniji događaj, te njegovo krštenje.

Pokladno vrijeme je također bilo veoma zanimljivo jer su se samo muškarci maškarali i to u žene te su skupljali jaja, slaninu, pjevali te tako izazivali znatiželju.

Međutim, uz sve te radosne događaje našla se, naravno, i smrt voljenih osoba. Na sprovodu se odavala velika počast umrloj osobi bilo nabranjem dobrote i dobrih djela umrloga ili zvonjavom muških ili ženskih zvona.

Tužan je bio i odlazak mladića u vojsku, ali bi im se njihove djevojke zaklele na vjernost, a roditelji i susjedi bi ih ohrabivali te bi oni ponosno odlazili.

Također sam opisala igre koje su mještani izmišljali i u tome su bili veoma kreativni. Jedna od njih nalikuje na danas popularnu igru „golf“. Također su voljeli pričati zastrašujuće priče djeci dok su sjedili oko vatre noću. Iako su izazivale strah svaka od tih priča je imala neki dobar savjet ili pouku.

Summary

In this paper I tried to describe some of the customs of the city Metković and surrounding villages, such as the procession for St. Nicholas who was the patron of the parish in the village Borovci. Christmas time was also a special religious event when all the villagers sang Christmas carols and feasted after the mass. Then came the time of Lent when everyone was diligent in fasting and abstinence in the order to worthily welcome Easter.

Besides the religious ceremonies I also wrote about some other customs that were connected with the everyday life. One of them was the courting of girls which usually happened at a dance and around a fire. Then there was the proposal after which the wedding followed with the closest relatives. The birth of the child and its baptism was one of the most joyous events. Carnival time was also very interesting because only men used to get dressed up as women. They collected eggs and bacon while singing and amusing the crowd.

However, there were also sad moments that I described such as the death of the loved ones. The funeral ceremony showed a great tribute to the deceased. His kindness and good deeds were listed while the bells tolled differently for men and women.

The departure of young men to the army was also sad. Their girlfriends promised to be faithful to them while their parents and neighbours encouraged them to be brave and proud.

Finally, I wrote about leisure time as well. The villagers were quite creative in inventing interesting games. One of them resembles a very popular game played nowadays called „golf“. They also liked to tell scary stories to children while sitting around the fire at night. Besides causing great fear every story also had some good advice or a moral.

Izvori i literatura

Izvori

Vlastiti terenski zapisi

Popis kazivača:

1. Rosanda Kežić (rođ. Jerković) moja baka. Rođena je 1940. godine u Borovcima. Nakon udaje se zajedno s djedom preselila u Metković. Bila je domaćica. Njena majka ju je naučila peći kruh „ispod peke“ kojim nas svake nedjelje obrađuje za ručak.
2. Josip Kežić moj djed. Rođen je 1937. godine u Borovcima. Bio je pomorac, oplovio je čitavi svijet, te se vratio u Metković. Obnovio je staru, ruševnu kuću u Borovcima gdje provodi najviše vremena.
3. Kata Ereš (rođ. Manenica) rođena je 1926. godine u Borovcima. Očeva teta. Cijeli život je radila težačke poslove. I danas sa svoje 84 godine okopava svoj mali vrt i brine o svojim svinjama i kravi.

Literatura

1. Bošković-Stulli-Maja, *Usmeno pjesništvo u obzorju književnosti*, MH, Zagreb, 1984.
2. Botica, Stipe, *Hrvatska usmenoknjiževna čitanka*, Školska knjiga, Zagreb, 1995.
3. Botica, Stipe, *Lijepa naša baština* (književno-antropološke teme), Sveučilišna naklada, Zagreb, 1998.
4. Dragić, Marko, *Metkowska pasionska baština*, Hrvatski neretvanski zbornik 6/2014, Društvo Neretvana i prijatelja Neretvana u Zagrebu, Zagreb, 2014., str. 229-247.
5. Dragić, Marko, *Sveti Juraj u tradicijskoj baštini Hrvata*, Croatica et Slavica Iadertina, Vol. IX, No, 9/1, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2013., str. 269-313.
6. Dragić, Marko, *Sвето trodnevlje u duhovnoj baštini bosansko-hercegovačkih Hrvata*, Muka kao nepresušno nadahnuće kulture, Passion as an Inexhaustable Source of Inspiration for Culture, br. VI., Pasionka baština Bosne i Hercegovine, Passion Heritage of Bosnia and Herzegovina, Zbornik radova VI. Međunarodnog znanstvenog simpozija Zagreb-Sarajevo, 2008., Zagreb, 2010., str. 212-249
7. Dragić, Marko, *Badnja noć u folkloristici Hrvata*, Croatica et Slavica Iadertina br. 6, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2010., str. 229-264.
8. Dragić, Marko, *Sveti Nikola u katoličkoj tradicijskoj kulturnoj i filološkoj baštini*, HUM, časopis Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Mostaru, br. 5., Mostar, 2009., str. 35-58
9. Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik) Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2008. www.ffst.hr
10. Dragić, Marko, *Sveta tri kralja u hrvatskoj tradiciji*, Crkva u svijetu, br. 1, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2007., str. 96-117.
11. Dragić, Marko, *Apotropejski obredi, običaji i ophodi u hrvatskoj tradicijskoj kulturi*, Croatica et Slavica Iadertina, br. 3, Sveučilište u Zadru, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Zadar, 2007., str. 369-390.
12. Dragić, Marko, *Drvo badnjak u kršćanskoj tradicijskoj kulturi*, Crkva u svijetu br. 1 (1-196), Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2008, str. 67-91.
13. Kekez, Josip, *Usmena književnost*, u Škreb – Stamać, *Uvod u književnost*, IV. Poboľjšano izdanje, Globus, Zagreb, 1986.
14. *Povijest hrvatske književnosti*, knj. 1, napisale Maja Bošković – Stulli i Divna Zečević, Liber, Mladost, Zagreb, 1978.

15. Rihtman-Auguštin, dr. Dunja *Knjiga o Božiću, Božić i božićni običaji u hrvatskoj narodnoj kulturi*, Golden marketing, Zagreb 1995.
16. *Usmene lirske pjesme*, priredio Stipe Botica, SHK, Zagreb, 1996.
17. *Usmene pripovijetke i predaje*, priredila Maja Bošković-Stulli, SHK, MH, Zagreb 1997.
18. *Poslovice, zagonetke i govornički oblici*, priredio Josip Kekez, SHK, MH, Zagreb 1996.
19. *Folklorno kazalište*, priredio Ivan Lozica, SHK, MH, Zagreb 1996.